

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

**ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ
ТА ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ ХХІ СТОЛІТТЯ:
СИНЕРГІЯ НАУКОВИХ, ОСВІТНІХ
ТА ТЕХНОЛОГІЧНИХ РІШЕНЬ**

МАТЕРІАЛИ

Міжнародної науково-практичної
конференції

19 травня 2023 року

У двох томах

Том 2

Видавництво
«Юридика»
2023

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)
Є24

Рекомендовано до друку Вченою радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16.06.2023 р.)

За загальною редакцією **С. В. Ківалова**.

Відповідальний за випуск **М. Р. Аракелян**.
Матеріали видано в авторській редакції.

Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та
Є24 глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх
та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-
практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.) / за загальною редак-
цією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. –
Т. 2. – 828 с.

ISBN 978-617-8263-40-9

Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень». У другому томі збірника відображено наукові напрацювання вчених, практиків, військовослужбовців у теоретичній та емпіричній площині в умовах повномасштабного військового вторгнення у сферах адміністративного права та процесу, фінансового, морського та митного права, організації та вдосконалення судоустрою, прокуратури, інших правоохоронних органів, адвокатури. Висвітлено питання кримінального права, кримінально-процесуальних аспектів кримінального провадження та кримінологічних особливостей протидії злочинності в умовах воєнного стану, криміналістики, судової експертизи, психології та медицини у забезпеченні судочинства, цивільного та сімейного права, інтелектуальної власності та патентної юстиції, цивільного судочинства, господарського права та процесу. Розглянуто актуальні питання діяльності сучасних бібліотек у закладах вищої освіти, фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

Збірник розраховано на наукових та науково-педагогічних працівників, здобувачів вищої освіти, практичних працівників у сферах юридичної, економічної, соціологічної, політологічної, психологічної, філологічної наук, журналістики та кібербезпеки тощо.

УДК 005.332.2(4):316.42(477)"364""20"(062.552)

ISBN 978-617-8263-37-9 (у 2 т.)
ISBN 978-617-8263-40-9 (т. 2)

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2023

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України*

МУРЗАНОВСЬКА АЛІНА ВЛАДИСЛАВІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОСУДДЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ

Положення воєнного стану, в якому вперше опинилась Україна, зумовили суттєву зміну кримінального провадження. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» (далі – Закон) в цілому визначає правові засади діяльності органів державної влади. При цьому відповідно до Закону правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорочення будь-яких форм судочинства, що може мати наслідком порушення принципу верховенства права, забороняється [1]. З перших днів повномасштабного російського вторгнення деякі території України опинилися під контролем загарбників та в зоні активних бойових дій, але навіть в умовах воєнного стану, як зазначив Голова ККС Верховного Суду С.І. Кравченко, суди повинні виконувати важливу функцію щодо здійснення правосуддя як того передбачає Конституція України [див.: 2]. Одже, принцип верховенства права та право громадян на справедливий суд має бути забезпечено навіть у надскладних умовах воєнного стану.

Слід підкреслити, що саме кримінальна юстиція зіткнулась з найбільшими викликами під час воєнного стану. Законодавець неодноразово вносив зміни та доповнення до КПК України, найбільш суттєвими щодо здійснення судового розгляду стали ті, які були внесені відповідно до Закону України № 2201-IX від 14.04.2022 р. до ст. 615 КПК, зокрема: щодо встановлення спеціальних правил розподілу матеріалів кримінального провадження між суддями: у разі відсутності технічної можливості доступу до Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи – розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями забезпечує голова суду, а за його відсутності – заступник голови суду, у порядку черговості та із забезпеченням рівномірного навантаження на суддів. У разі відсутності голови суду та його заступника розподіл матеріалів кримінального провадження

між суддями забезпечує найстарший за віком суддя (п. 4 ч. 1); встановлення спеціальних правил підсудності (ч. 9); обмеження права на суд присяжних на час дії воєнного стану: кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється колегіально судом у складі трьох суддів, крім здійснення кримінального провадження у суді, в якому до моменту введення воєнного стану та набрання чинності цією частиною було визначено склад суду за участю присяжних (ч. 10).

В свою чергу, дослідження проблем кримінального провадження в цілому та здійснення правосуддя зокрема в умовах воєнного стану має відбуватись з застосуванням як класичних методологічних підходів, а саме: історичного, термінологічного, системного та структурно-функціонального; так і неklasичних (сучасних), таких як: герменевтичний, антропологічний, аксіологічний, феноменологічний та синергетичний, серед яких особливе значення мають антропологічний, аксіологічний та синергетичний підходи. Серед основних напрямів наукових досліджень, що мають на меті вирішити проблеми правозастосування під час воєнного стану необхідно виділити наступні.

Одним із актуальних питань є можливість відступу від зобов'язань під час надзвичайних ситуацій згідно зі ст. 15 ЄКПЛ у контексті війни в Україні. Так, у ст. 15 Конвенції передбачено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів, що відступають від її зобов'язань за цією Конвенцією, виключно в тих межах, яких вимагає гострота становища, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. І головне, що держави обов'язково мають довести до відома Генерального секретаря Ради Європи про відступ від своїх зобов'язань, якщо це відбувається, і на який період він здійснюється.

Відступ від зобов'язань не обов'язково є визнанням того, що Держава не зможе гарантувати права, закріплені в Конвенції. Насправді, на практиці, заявляючи про відступ від зобов'язань, Договірна Держава зазвичай зазначала, що заходи, яких вона вживає, «можуть» передбачати відступ від її зобов'язань за Конвенцією. З цієї причини, завжди коли заявник скаржиться на те, що його права за Конвенцією були порушені протягом періоду відступу від зобов'язань, Суд спочатку перевіряє, чи можуть вжиті заходи бути виправдані відповідно до основних статей Конвенції; і лише якщо вони не можуть бути виправдані таким чином, Суд переходить до визначення того, чи був відступ від зобов'язань правомірним (наприклад, *А. та інші проти Сполученого Королівства* [ВІ], § 161; *Lawless проти Ірландії* (№ 3), § 15) [3, с. 5].

Як зазначає Д. Третяков, рішень ЄСПЛ у справах, у яких згадується ст. 15 Конвенції, небагато, а щодо України, то така справа була одна – «Хлібик проти України». По-перше, ЄСПЛ завжди наголошував, що визначати те, чи виникла певна надзвичайна ситуація, мають національні органи, а Суд потім перевірити, чи дійсно це так. По-друге, не дозволяється відступ від статей Конвенції щодо права на життя, крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій, заборони катування

і рабства, принципу, за яким жодне покарання не може бути призначене без закону [див.: 4]. Що стосується інших статей, то гарантовані ними права та свободи можуть обмежуватися. «Але вони і в принципі можуть обмежуватися. Відступ від зобов'язань за ст. 15 Конвенції не дає державі карт-бланш, він дозволяє в певних ситуаціях, з урахуванням гостроти становища, законності обмежень, відповідності іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом, обмежувати права більше, ніж зазвичай. В кожному випадку Суд вирішує, чи обмеження права відповідає вимогам статті, на порушення якої скаржаться, і в разі необхідності розглядає питання, чи узгоджується таке обмеження з відступом від зобов'язань за ст. 15 Конвенції. Питання, які розглядає ЄСПЛ, подібні до тих питань, які він розглядає зазвичай під час оцінки втручання у право: чи були законні підстави, чи була необхідність втручання, чи було це втручання пропорційним, чи був захист від свавілля та зловживань, що насамперед забезпечуються судовим контролем, а також періодичністю перегляду необхідності втручання [там само].

Дуже часто відступ від зобов'язань, як слушно підкреслює Д. Третяков, розглядається в контексті зобов'язань держави за ст. 5 Конвенції, що є зрозумілим, оскільки, на відміну від більшості прав, обмеження яких дозволяється, право на свободу та особисту недоторканність може бути обмежено у чітко визначених випадках, перелічених у п. 1 ст. 5 Конвенції. Але під час війни, очевидно, що може виникати необхідність позбавлення волі з інших причин, ніж тих, що передбачені цим пунктом, наприклад взяття в полон. І тут варто повернутися до п. 1 ст. 15 Конвенції, у якому, зокрема, міститься вимога, щоб заходи, що вживаються державою під час відступу від зобов'язань, не суперечили іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом. Цікавою у цьому контексті є справа *«Хасан проти Сполученого Королівства»* [там само].

Однією з пріоритетних питань в здійсненні правосуддя є правова визначеність, яка має бути дотримана і під час воєнного стану. З цього приводу досить влучними є слова Голови Верховного Суду В. Князева, який зазначив наступне: «Хочу акцентувати на тезі, яку сформулював суддя ЄСПЛ від України Микола Гнатовський. Так, якщо конфліктна практика розвивається в межах одного з найвищих судових органів країни, цей суд сам стає джерелом правової невизначеності, тим самим підриває принцип правової визначеності та послаблює довіру громадськості до судової системи. Отже, Верховний Суд не повинен приймати рішення, які суперечать його практиці, крім випадків відступлення від попереднього прецеденту за визначених умов. Про таке відступлення Верховний Суд має чітко зазначити у своєму рішенні та мотивувати його. Здебільшого такі вимоги виконуються суддями Верховного Суду, а тих випадків суперечностей практики має ставати все менше і менше» [див.: 4].

Важливе значення в аспекті визначення перспектив досліджень має забезпечення єдності судової практики щодо застосування норм матеріального та процесуального кримінального права. Як слушно підкреслює суддя ККС Верховного Суду О. Яновська, стандарт

доказування в кримінальній юрисдикції є найвищим, а тому єдність суддів, прокурорів, адвокатів щодо розуміння, тлумачення, застосування норм процесуального права є надзвичайно важливим з точки зору ефективності притягнення до кримінальної відповідальності всіх винуватих у злочинах, вчинених на території України [див.: 4].

Особливого значення набуває вирішення питань зміни територіальної підсудності справ у зв'язку із воєнним станом та на тимчасово окупованих територіях регулюються. Так, через неможливість здійснювати правосуддя в окремих областях України було прийняте рішення здійснювати зміну територіальної підсудності судових справ, в наслідок чого суди на територіях воєнних дій та окупованих територіях перейшли під юрисдикцію судів на безпечних територіях з метою забезпечення безпеки працівників апарату судів та безперешкодного доступу до правосуддя.

Останніми роками термін «діджиталізація» (від англ. digitalization – цифровізація) є одним із найчастіше вживаних в нашій країні та у світі. Впровадження цифрових технологій швидкими темпами відбувається в усіх сферах життя суспільства та держави. Діджиталізація кримінального процесу дозволяє поряд з підвищенням ефективності досудового розслідування; скорочення фінансових, людських, часових ресурсів у ході здійснення кримінального провадження; головне – сформувати якісний рівень електронного правосуддя в цілому [див.: 5].

Одним із найактуальніших питань сьогодення забезпечення здійснення дистанційного правосуддя. При цьому варто пам'ятати, як зауважує Голова Верховного Суду В. Князев, що «воєнний стан чи пандемію слід розглядати не як умову тимчасового застосування дистанційного правосуддя, а як поштовх до його активного подальшого розвитку. Дистанційне правосуддя, безумовно, буде дуже корисним і в мирний час» [див.: 4].

Таким чином, до особливостей здійснення правосуддя під час воєнного стану необхідно віднести наступне: забезпечення правової визначеності, єдність судової практики, необхідність зміни територіальної підсудності, розвиток діджиталізації та удосконалення дистанційного правосуддя в кримінальних провадженнях. Ці та інші виклики правосуддя в умовах війни потребують пошуку способів вирішення великої кількості проблемних питань, а тому і – наукового обґрунтування можливості таких рішень та практичного їх втілення в життя.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12 травня 2015 року (зі змінами та доповненнями в редакції від 24.05.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Здійснення кримінального провадження та воєнний стан: які виклики стоять перед судами України. Верховний Суд. Офіційний сайт. 20 травня 2022 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1276689/>
3. Посібник зі статті 15 Європейської конвенції з прав людини. Рада Європи / Європейський суд з прав людини, 2016. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_15_UKR.pdf

4. Правосуддя в умовах війни: учасники міжнародної конференції обговорили головні виклики під час воєнного стану. Міжнародна конференція до 5-річчя Верховного Суду «Імплементация принципу верховенства права : роль Верховного Суду в сучасних умовах». 25 січня 2023 року. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1374198/>
5. Павлова Т. О. Діджиталізація як напрям трансформації кримінального провадження. *Правова держава*. 2021. № 41. С. 96. URL: <http://pd.onu.edu.ua/article/view/225612>

Ключові слова: методологія, кримінальне провадження, надзвичайний правовий режим, воєнний стан, правосуддя, досудове провадження, судове провадження.

Key words: methodology, criminal proceedings, emergency legal regim, martial law, justice, pre-trial investigation, court proceedings.

ТОРБАС ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, доцент*

ВИСНОВОК СПЕЦІАЛІСТА ЯК ДЖЕРЕЛО ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Відповідно до ст. 298¹ КПК України, у кримінальному провадженні про кримінальні проступки крім джерел доказів, які передбачені в ст. 84 КПК України, також можуть використовуватися як джерела пояснення осіб, результати медичного освідчування, висновок спеціаліста, показання технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото- і кінозйомки, відеозапису. Таким чином законодавець значно розширив перелік джерел доказів, які можуть бути використані під час розслідування кримінальних проступків, проте не надав жодних пояснень чи уточнень специфіки їх використання у кримінальному провадженні чи власне їх відмінність з «типовими» джерелами доказів, які передбачені ст. 84 КПК України. Відсутність такого нормативного регулювання значно ускладнює використання таких джерел у кримінальному процесі та фактично нівелює практичне застосування ст. 298¹ КПК України. У зв'язку з цим існує нагальна потреба у дослідженні таких спеціальних джерел доказів, в першу чергу – висновку спеціаліста.

Так, відповідно до ст. 300 КПК України висновок спеціаліста повинен відповідати висновку експерта. Хоча таке формулювання повинно вирішувати низку питань, на жаль воно згенерувало ще більше проблем. Так, незрозуміло, чи повинен спеціаліст повідомлятися про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку, адже в ч. 2 ст. 102 КПК України таке повідомлення є невід'ємною частиною висновку експерта, а отже має бути частиною висновку спеціаліста. В той же час науковці зазначають, що жодних змін щодо кримінальної

Павлова Олександра Сергіївна Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки	259
Поліщук Яна Романівна Віктимблеймінг: поняття та його прояви в сучасному суспільстві	262
Радковська Ірина Сергіївна До питання відповідальності та покарання за деякі кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту . . .	265
Таратінов Юрій Миколайович Щодо видів кримінально-протиправних посягань	269
Яковенко Анастасія Валеріївна Основні ознаки кримінального права в умовах воєнного стану	271

СЕКЦІЯ 21

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Підсекція 1

Проблеми кримінального процесу в умовах воєнного стану	274
---	------------

Аркуша Лариса Ігорівна «Таємні» операції у протидії організованій злочинній діяльності в Україні	274
Аленін Юрій Павлович, Мурзановська Аліна Владиславівна Правосуддя під час воєнного стану в Україні: окремі проблемні питання	277
Торбас Олександр Олександрович Висновок спеціаліста як джерело доказів у кримінальному процесі	281
Білокінь Руслан Михайлович Деякі проблеми реалізації принципу змагальності у кримінальному процесі	283
Волошина Владлена Костянтинівна, Пожар Вадим Георгійович Забезпечення права на переклад у контексті реалізації права на справедливий суд	287
Габлей Наталія Григорівна, Безносьюк Олег Петрович Право обвинуваченого на зупинення судового провадження у зв'язку з мобілізацією	290